

Ahmet DENİZ¹

Oktay KIZILKAYA²

**BOLŞEVİK DEVRİMİ SONRASI OSMANLI DEVLETİNDE
SARRAFLARIN EKONOMİYE VERDİKLERİ ZARARLAR**

Özet

Bolşevik Devrimi, siyasi ve ekonomik yönden 1789'da Fransa'da gerçekleşen ihtilal kadar dünya kamuoyunu etkilemiştir. Buna rağmen Bolşevik Devrimi'nin, Osmanlı Devleti'ne olan ekonomik etkileri hakkında bilimsel çalışmalar yok denecek kadar azdır. Oysa 1917'de başlayan bu süreç, 1920'lere kadar Osmanlı para piyasasını olumsuz etkilemiştir. 1917 Bolşevik Devrimi sonrası kaçan yüz binlerce Rus vatandaşı, Osmanlı ülkesine sığınmıştır. Gelen Rus vatandaşları, yanlarında Çarlık Rusya döneminde bastırılan ve Bolşevik Devrimi ile geçerliliği ortadan kalkan yüklü miktarda kâğıt ruble getirmişlerdir. Dünya piyasalarında geçerliliği olmayan bu rubleler, bazı uyanık sarraflar tarafından mültecilerden toplanarak, Osmanlı para piyasasına sürülmüştür. Bu durumdan haberdar olmayan Osmanlı vatandaşlarının, ellerindeki altınları, Rus rublesi ile takas ettikleri görülmüştür. Bu takasta sarrafların büyük bir dolandırıcılığa sebep olduğu tespit edilmiştir.

Bu çalışmada, dönemle ilgili belgeler, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden temin edilmiştir. Sarraf ve bankerlerin, para piyasalarında geçerliliği olmayan Rus Rublelerini Osmanlı para piyasasına sürmeleri ve buna karşı Osmanlı Devleti'nin aldığı tedbirler, Osmanlı arşiv belgeleri ışığında incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bolşevik Devrimi, Ruble, Sarraf, Banker, Ekonomi, Para Piyasası.

¹ Yrd. Doç. Dr., Kafkas Üniversitesi, İktisat Bölümü, ahmetdenizz@hotmail.com

² Yrd. Doç. Dr., Kafkas Üniversitesi, Tarih Bölümü, o.kizilkaya@mynet.com

AFTER BOLSHEVIK REVOLUTION THE HARMS OF MONEYCHANGERS TO THE ECONOMY IN OTTOMAN STATE

Abstract

Bolshevik revolution influenced the world public opinion as well as the French Revolution in 1789 in the terms of politician and economic. Although this the studies about the economic influences of Bolshevik Revolution to Ottoman State is little if any. However this process which started in 1917 had influenced negatively Ottoman Money Markets until 1920's. As a result of the Bolshevik revolution which occurred in Russia in 1917, hundred of thousands of Russian citizens who escaped from Bolsheviks refuged in the Ottoman country. These Russian citizens brought large quantities of paper rubles which was printed in the period of Tsarist Russia and was disappeared the validity with Bolshevik revolution. These rubles which did not have validity in world markets was collected by some awake moneychangers from refugees and launched to Ottoman money market. That was seen Ottoman citizens who don't know this situation, exchange their golds by this rubles. It is determined that in this exchange moneychangers caused a big fraud.

In this study, the documents of that period provided from Primership Ottoman Archives. The launch of rubles which had not validity in money markets by moneychangers and bankers, and the precautions of Ottoman State for this situation has analysed in the light of Ottoman Archive documents.

Key Words: Bolshevik, Rouble, Money Changers, Banker, Economy, Money Market.

1. GİRİŞ

XVI. Yüzyılın ikinci yarısına doğru Osmanlı maliyesi, yapılan fetihler ve bu fetihlerin sağladığı gelirler sayesinde oldukça güçlü durumdaydı. Bu durum, XVII ve XVIII. yüzyıllarda fetihlerin durması ve buna bağlı olarak savaş ganimetlerinin azalması nedeniyle bozulmaya başlamıştır. Osmanlı hazinesi, XVI. yüzyıldaki hazinenin doluluk ve ekonominin sağlamlığına özlem duyulmaya başlanmıştır. Ayrıca savaşların zorlaşması ve sürelerinin uzamasına bağlı olarak askeri harcamalar arttığından hazinenin giderleri de artmaya başlamıştır. Hızla artan nüfus, enflasyon ve bunun yanında üretim azalması ile tımar sisteminin bozulması nedeniyle merkezi hazineye aktarılmayan yüklü vergi kayıpları gibi olumsuzluklar yaşanmıştır. Osmanlı hazinesinin zayıflamasına ve Osmanlı bütçesinde büyük açıkların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bunun yanında başka devletlere tanınan ekonomik imtiyazlar ve serbest ticaret anlaşmaları ile dış ticaret dengesinde de önemli açıklar verilmeye başlanmıştır. Bu gelişmeler bütçe açıklarının büyümesine neden olmuştur. Bütçede meydana gelen ve telafi edilemeyen parasal açıkları kapatmak için borçlanma yoluna gidilmiştir. Ancak, Osmanlı Devleti, hazinedeki açığı kapatmak için XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar dış borçlanmayı düşünmemiştir. Bu süre zarfında ihtiyaç duyulan parasal kaynak iç borçlanma yoluyla Galata bankerlerinden karşılanmıştır. Ancak Kırım Savaşı'nın getirdiği ağır savaş yükünü, Osmanlı Hazinesi iç kaynaklardan karşılayamayınca parasal kaynağı, Avrupa ülkelerinden temin etme yoluna gitmiştir. Ancak hem iç hem de dış borçlanma uygulamaları, ülke ekonomisinde enflasyona, toplumsal ve hatta siyasal sorunlara sebep olmuştur.

Bilindiği gibi Osmanlı Devleti XV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avrupalı devletlerle ticareti geliştirmek için imtiyaz sözleşmeleri yapmıştır. Osmanlı tarihinde kapitülasyon veya ahitname olarak adlandırılan bu antlaşmalar, Osmanlı ülkesinde yabancılara serbest ticaret yapma olanağı tanıdığı gibi yabancı ülkelere konsolosluk açma hakkı da vermiştir. Bundan dolayı konsoloslar, diplomatik görevden çok ticari çıkarlarını koruma konusunda faaliyetlerde bulunmuşlardır.

Rusya'da 1917 yılı sonbahar aylarında gerçekleşen Bolşevik Devrimi neticesinde, Bolşevik yanlısı olmayan ve yüz binlerle ifade edilen Rus mülteci Osmanlı ülkesine sığınmıştır. Rus mülteciler, yanlarında milyonlarca Rus rublesini de Osmanlı ülkesine getirmişlerdir. Ancak, mültecilerin getirdikleri rublelerin dünya para piyasalarında ve Rusya'da karşılığı bulunmamaktaydı. Yani kâğıttan başka bir değer ifade etmeyen, çarlık dönemi Rus rubleleri, bazı uyanık sarraflar tarafında çok düşük bedel karşılığında, mültecilerden toplanarak, Osmanlı para piyasasına sürülmüştür. Bu rubleleri alan Osmanlı vatandaşları ile sarraflar arasında sıkıntılı süreçler yaşanmış ve mahkemelerde birçok hukuksal yaptırımlar yaşanmıştır.

Çarlık dönemi Rus Rublesi'nin piyasada değerinin bulunmadığından habersiz olan Osmanlı vatandaşları, sarraflardan yüklü miktarda ruble almış, karşılığında Osmanlı altını vermişlerdir. Bu kanunsuz durum ortaya çıktığında sarraflarla, Rus rublesi alan vatandaşlarla mahkemelik olmuşlardır. Osmanlı ülkesine gelen Rus mültecilerin getirdiği rubleler ile sarrafların bu paraları alarak Osmanlı para piyasasına sürmeleri yeterince araştırılmamıştır. Osmanlı Devleti'nin resmi yazışmalarına ve birçok mahkeme kayıtlarına bu konu yansımıştır. Çalışmada, Osmanlı resmi belgeleri ışığında, sarrafların yaptığı usulsüzlüklerin, Osmanlı ekonomisine verdiği zararlar, örneklerle analiz edilmiş, Bolşevik Devrimi'nin Osmanlı Devleti ile Kafkasya'daki Müslümanlar ve Türkler üzerinde ne gibi etkilerinin olduğu değerlendirilmiştir.

2. Bolşevik Devrimi'ne Genel Bakış

Bolşevik Devrimi'nin ana teması sosyal yapıdaki ekonomik adaletsizliktir. Rusya'da zenginler daha çok zenginleşirken, fakirler ise daha çok fakirleşmekteydi. Fakir halk kendi aralarında işçi ve köylü olmak üzere ikiye ayrılmışlardı. Sosyal hayattaki bu adaletsizliği ön plana alan Lenin ve taraftarları bu durumu devrim için uygun bir fırsat olarak görmüşlerdir. Bu nedenle, Lenin liderliğinde başlayan Rusya'daki devrim hareketine fakir halk, destek vermiştir (Togan, 1970: 227). Rusya'da 1917 Şubat ayında başlayan devrim hareketinin lider konumunda olanlar, Türk-Müslüman toplumlar için de siyasi bağımsızlık ve kültürel konularda iyileştirici vaatlerle devrim taraftarlarını artırmışlardır. (Zenkovsky, 2000: 29).

XX. yüzyılın ilk çeyreğinde Rusya'daki kültürel yapıya bakıldığında, bazı aydınların baskılara rağmen mevcut sosyal yapının karşısında oldukları ve bu durumun devam etmesi halinde sosyal bir patlamaya sebep olacağı gerçeğini dile getirdikleri görülmektedir. Aydınlar, ülkenin içinde bulunduğu ekonomik sıkıntı ve huzursuzluğun farkındaydılar. 1789'da Fransız Devrimi'nin ortaya çıkardığı milliyetçi fikirler, Rusya'da da kendisine taraftarlar bulmuştur. Bağımsızlık düşüncesine sahip etnik gruplar, Bolşevik taraftarları ile birleşerek, çarlık yönetimine karşı ayaklanmalara katılmışlardır. Çarlık idaresi, bu ayaklanmalar karşısında ciddi tedbirler almıştır. Bunun üzerine aydınlar, idarenin baskısı nedeniyle gizli yapılanmalarla faaliyetlerini sürdürmeye başlamışlardır. Gizli yapılanmalar, kendi aralarında fikir birliği yaparak devrimin alt yapısını oluşturmuşlardır. Akademisyenler siyasi etkinlikleri olmamasına rağmen, Marksistlerle fikir birliğine vararak, büyük gayretler sonucu devrimi

gerçekleştirmişlerdir. Çarlık idaresi, sosyal gerçekleri görmezlikten gelerek, bu gerçekleri dile getirenlerin ve örgütlenenlerin üzerine gidince, muhaliflerin sayısı ve gücü hızla artmıştır (Akdes, 1999: 74). I. Dünya Savaşı'nın getirdiği sosyal moral çöküntüsü ve iktisadi bunalım, Rusya'daki mevcut durumu daha da hızlandırmıştır. Devrim taraftarları, "Emek ve Barış" sloganıyla fakir halkın kendilerine katılması propagandasını yapmaktaydılar. Bu nedenle devrimin lideri konumunda olan Lenin'in fakir halkı kendi tarafına çekmede çok fazla zorlanmadığı bilinen bir gerçektir (Akyol, 1976: 41-42).

2.1. Devrimin Rusya'daki Müslümanlar ve Türkler Üzerindeki Etkileri

Bolşevik Devrimi sırasında Rusya'da yaşayan Müslüman ve Türklere yönelik ilgi artırılmıştır. Birleştirici bir unsur olması amacı ile bölgesel Türk Ocakları kurulmuştur. Hüseyinzade Ali Bey (Turan), Ahmet Bey (Ağaoğlu), Yusuf Bey (Akçura) gibi Türk asıllı aydınlar, devrime maddi ve manevi yardımlarda bulunan kişiler olarak ön plana çıkmaktadırlar. Örnek olarak, Türk Yurdu Dergisi'nin çıkarılmasında, Orenburg Şehri zenginlerinden Türk asıllı Mahmud Hasanof, 10 bin altın yardımda bulunmuştur (Dumont, 1998: 20-21). Bu öncü Türk kökenli Rusya vatandaşları sayesinde Türk Ocağı kurulabilmiştir. Yine adı geçen aydınlar, Rusya hâkimiyetinde yaşayan Türk ve Müslümanların seslerini birbirlerine ve Çarlık idaresine duyurabilmek için dergi ve gazeteler çıkarmışlardır (Dumont, 1998: 20). Bunun yanında, I. Dünya Savaşı nedeniyle Rus Ordusuna esir düşen Osmanlı askerlerine, bölgedeki Müslüman Türkler sahip çıkmışlardır. Konu ile alakalı olarak, Sabah Gazetesi'nde yayınlanan bir habere göre, Moskova Müslüman Komitesi, Moskova Mıntıka-i Askeriyesi Üsera-ı Harbiye Şubesi'nden aldıkları izin ile bölgede bulunan esir Türk askerlerini ziyaret etmiştir. Moskova Müslüman Komitesi'nin, ziyaret amacı esir Türk askerlerinin sıkıntılarını öğrenmek ve yapılabilecek yardımlar konusunda bilgi sahibi olmak şeklinde açıklanmıştır. Bu komite esirlerle görüşmelerinde, ihtiyaç ve sıkıntılarını belirtmeleri istendiğinde, esir Türk askerlerinden; "*Beyefendi her şeyimiz var, yalnız esaret yaşıyoruz. Ramazan-ı Şerifte yabancı illerde oruç tutamadık*" (Rus Müslümanların Esirlerimize Muaveneti, 1917: 2, 27), şeklinde ilginç bir cevap almışlardır.

Rusya'da Bolşevikler, yönetimi 1917'nin sonlarına doğru ele geçirmeyi başarmışlardır. Rusya'da yaşayan Müslümanların ve Türklerin siyasi haklarının yanında kültürel haklarına sahip olabilecekleri görüşü hâkim olmuştur. Türk Yurdu haricinde birçok basın bu konu üzerine yoğunlaşmıştır. Rusya'da Bolşevik hükümetinin yayınlamış olduğu ilk bildiri; "Rusya'nın ve Doğu'nun Tüm Müslüman Milletlerine" başlığını taşımaktaydı (Yerasimus, 1979: 35-37). Bu bildirin içeriğinde; "... bundan sonra milli ve medeni müesseseleriniz serbest ve masundur. Milli hayatınızı serbestçe tanzim ediniz" (Lenin Hükümetinin Müslümanlara Beyannamesi, 1918:1), denilmekteydi. Rusya'daki bu gelişmeler sayesinde vicdan ve din özgürlüğü esmeye başlamış, kültürel unsurlar ile kurumların serbest bırakılacağı bildirilmiştir. Bu bildirin akabinde, Başkurtlar, Azerbaycanlılar, Tatarlar, Kazaklar vb. Türk halkları buldukları bölgelerde bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Ancak Bolşevikler, Rusya'da yönetime geldikten sonra 1918 yılının ortalarına doğru, Türk ve Müslüman halklara verdikleri sözlerin tamamını reddettikleri gibi verilen sözlerin aksine baskı ve tehditlerde bulunmuşlardır. (Rusya'da Müslümanların Felaketi, 1918: 1).

İstanbul'da yayınlanan Tanin Gazetesi, Bolşevik Devrimi sonrası, "*Kafkasya Hükümeti*" adında dikkat çekici bir başlık taşıyan makale yayınlamıştır. Makalede, Osmanlı Devleti namına, Kafkasya'da kurulacak bir hükümetin önemine vurgu yapılmıştır. Aynı yazıda; "*Evvela*

bizimle komşuluk yapmaya namzet olmasından ve sonra ahalisinin ekseriyeti itibariyle ırkın bizimle alakadar bulunmasından dolayı” (Kafkas Hükümeti, 1918: 1), “*Kafkas işlerine ve bilhassa Kafkasya’da teşkil edecek müstakil hükümete suret-i mahsusa da bir ehemmiyet atfetmeye mecbur”*, (Karabulut, 2013: 179) olduğundan bahsetmektedir.

Rusya tarihinin ilk döneminden, 1917 Bolşevik Devrimine kadar geçen süreçte, Rusya yayılcı ve emperyalist bir siyaset izlemiştir. Türk ve Müslüman bölgelerde bulunanları kendi hâkimiyeti altına almıştır. Rusya, hâkimiyetine aldığı bu bölgelerde Ruslaştırma politikaları güderek, birçok insanın dinini ve vatanını değiştirmesi için siyasi baskılar uygulamıştır (Saray, 1998: 234).

2.2. Bolşevik Devrimi’nin Osmanlı Devletine Etkileri

Rusya, Osmanlı Devleti’nin yakın komşusu ve Karadeniz’de en büyük rakibi olup, Asya’da bulunan Türk soydaşları ve Müslümanlarla bağlantısına engel bir konumda bulunuyordu. Osmanlı ve Rusya hali hazırda savaş halinde olmaları sebebiyle, devrim süreci ve akabinde yaşanan gelişmeler Osmanlı Devleti tarafından yakından takip edilmiştir. Rusya’da devrim gerçekleşirken, Sadrazam Talat Paşa; “*Rus Çarlığı’nın devrimle yıkılması, Türk ve Müslümanların doğuda birleşmelerine, bağımsız olarak tek bir hâkimiyet altında devletler oluşturabileceği sonucunu çıkaracaktır”*, açıklamasını yapmıştır (Yalçın, 1979: 20).

Osmanlı Devleti, Rusya’da gelişen devrim sürecini yakından takip etmeye çalışmış ise de bu konuda yeterli bilgi ve istihbarat toplayamadığı anlaşılmaktadır. Bolşevik Devrimi ile alakalı arşiv belgelerinin azlığı da bunu kanıtlamaktadır. Bolşevik Devrimcileri’nin harekete geçmesiyle Çarlık rejimi, çok sıkı sansür uygulayarak yabancı ülkelere bilgi sızmasını engellemeye çalışmıştır. Birinci Dünya Savaşı sebebiyle taraflar savaş halinde olduklarından, Rusya içeride yaşanan toplumsal hareketlenmelerin rakipleri tarafından öğrenilmemesi için çok gayret sarf etmiş, bunda da büyük oranda başarılı olmuştur.

Arşiv belgelerinin yetersiz olması, “Osmanlı’nın Rusya üzerinde İstihbarat bilgisi almadı mı?”, sorusunu akla getirmektedir. Buna rağmen, eldeki veriler ışığında ihtilal sürecinde yaşanan gelişmeler, Müslüman ve Türklerin tutumu ve akıbetleriyle ilgili bilgiler yüzeysel de olsa Osmanlı basını tarafından ele alınmıştır (Yalçın, 1979: 20-21).

Ancak Bolşevik Devrimi sürecinde, Osmanlı yönetiminin konu hakkında bilgi alabildiği kaynaklar sınırlı düzeyde olmuştur (Özçelik, 2000:1210-1211). Yaşanan süreç ve sonraki gelişmeler konusunda gerekli analizleri yapmada yetersiz kalmıştır (Kocabaşoğlu, 1994: 37-39). Buna rağmen, Rusya’daki 1917 Ekim Devrimi ve Rusya’nın durumu hakkında, devrime şahit olan bazı kişiler tarafından rapor hazırlandığı, ve bu raporu harbiye nazırı’na, sadrazama ve padişaha verilmiş olabileceği, kuvvetle muhtemeldir (Özçelik, 2000: 1211; Kurat, Akdes, 1990: 318-330).

3. Osmanlı Ekonomisi'nde Sarraflar

Osmanlı’nın son yüzyılında, sarrafların devlete daha güçlü nüfuz ettikleri bilinmektedir. Osmanlı Tarihçisi Halil İnalçık, “Capital Formation in the Ottoman Empire” makalesinde, Osmanlı Devleti’nin mali yapısı ve sermayenin oluşumu hakkında geniş bilgiler vermektedir. İnalçık burada, ticarete özellikle de kapitalist yapının baş mimarlarının sarraflar olduğunu, bunların faizle borç para verip, büyük çapta para ticareti yaptığını ve Osmanlı Devleti’nin bunların bazılarını engellemeyerek, teşvik ettiğini belgelerle anlatmaktadır (İnalçık, 1969: 97–140).

XVI. ve XVII. yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nde Yahudilerin ellerinde bulunan sarraflık mesleğinde, XVIII. yüzyıl sonrasında Ermenilerin açık bir şekilde etkisinin arttığı görülmektedir. Sarraflık mesleğinin Ermenilerin eline geçmesiyle, maddi açıdan çok hızlı zenginleştikleri ve Osmanlı para piyasasına yön verebildikleri anlaşılmaktadır (Panzac, 1992: 189-206). Osmanlı Devleti, Hıristiyan tebaasına karşı toplumsal hayatın her alanında eşit muamelede bulunmuş, toplumsal yapıyı oluşturan unsurlar arasında birini diğerine tercih etmemiş ve toplumsal meselelerde onların iç işlerine pek karışmamıştır. Bu toplumsal unsurlardan biri olan Ermeniler, ticaret, sanat, sarraflık ve kuyumculuk konusunda diğer unsurlardan farklı olarak, kendilerini belli edecek şekilde uzmanlaşmışlardır. Osmanlı Devleti'nde uzmanlık gerektiren mesleklerde, devlete hizmetlerde bulunmuşlardır. Ermeni toplumundan çok sayıda sarraf Osmanlı ekonomisi ve para piyasasına yön verecek etkin bir konumda bulunmuşlardır.

Osmanlı Devleti'nin mali yapısında yer alan iç borçlanma uygulaması ve para piyasasını anlayabilmek için dünya ve Osmanlı ekonomisinin politik ve sosyal yapısını iyi incelemek gerekir. Osmanlı'nın dini inancında faizin haram kılınmasının etkisi ile oluşan ekonomik konjonktür, devletin tüm yönetim sistemini etkilemiştir. Osmanlı Devleti, yönetim ve ekonomik sistem daralmasına çare olarak sarraflık mesleğinin ortaya çıkmasına destek olmuştur. Başvurulan iç borçlanma yöntemlerinden biri sarraflar olmuştur. Devlet, mali açıdan dış borç ararken, iç borçlanma uygulaması her zaman ön planda tutulmuştur. Yabancı bir ülkeden dış borç alınması durumunda, faiz unsurunun gündeme gelmesi ile ülkenin diğer ülkeler karşısında saygınlık kaybedeceği düşünülmüştür.

Osmanlı Devleti'nin finans sisteminde, Düyun-ı Umumiye(1881) ve Osmanlı Bankası(1863) kuruluncaya kadar olan süreçte Galata bankerleri ve sarrafları bankacılık işlemlerini yürütmüşlerdir. 1854 yılında Osmanlı Devleti'nin ilk dış borç alması ve 1881 yılındaki Muharrem Kararnamesi'nde yine sarrafların önemli yer tuttukları bilinmektedir. İslamiyet'in yasakladığı faiz nedeni ile para, bankacılık, iç-dış borçlanmalar Galata bankerleri ve sarraflar aracılığı ile gerçekleştirilmiştir (Kazgan, 2005: 15; Belin, 1999: 8). Sarrafların iç ticaretteki etkili konumları, dış ticarete de doğrudan etki etmiş ve Osmanlı Devleti'nin dış ticaretinin yönlendirilmesinde bu kesim söz sahibi konuma gelmişlerdir (Mantran, 1996: 133-168).

3.1. Osmanlı Yönetiminde Özel Görevli Sarraflar

Padişahların nakit sıkıntılarını gideren ve devletin yönetim kademelerinde çalışan özel sarraflar bulunmaktaydı. Bunlardan biri, II. Mahmut'un sarrafı olarak tanınan Harutyun Bezciyan olup Kazzaz Artin olarak da tanınmaktaydı. Harutyun Bezciyan, ipek tüccarlığı ile de uğraştığından, "kazaz" olarak da adlandırılırdı. Kazzaz Harutyun Bezciyan, Ermeni toplumu için önem arz eden çok sayıda kültürel ve dinsel yapının tesis edilmesinde etkili olmuştur. Ermenilerin ihtiyacı olan alanlara yatırım yaparak, toplumsal gelişmesine katkı sağlamıştır. Bezciyan Mektebi'nin kurulmasını sağlayan Kazzaz Harutyun, II. Mahmut'a olan yakınlığı nedeniyle Ermeni toplumunun bazı ayrıcalıklar elde etmesinde rol oynamıştır (Pamukçıyan, 2003: 130).

Kazzaz Artin, Osmanlı Devleti içinde yaşayan Ermenileri, tek bir mezhep etrafında toplamaya çalışan ve Ermeniler konusunda millî bütünlük hassasiyetleri olan birisidir. Genç yaşta Ohannes Düzoğlu ile tanıştıktan sonra Ohannes'in yardımıyla devlet hizmetine girmiş ve darphane müfettişi olmuştur (Dabağyan, 2005: 408-422). Kazzaz Artin, Düzoğlu ailesinin darphaneden tamamen azledilmesinden sonra darphanenin yönetimine getirilmiş, kısa süre

içinde iktisadi konularda padişahın en yakın danışmanlarından biri haline gelmiştir. 1828 - 1829 Rus Savaşı sırasında ve sonrasında padişaha, narh (ürünlerin fiyatını belirlemek) koyma uygulamasından vazgeçilmesini tavsiye ederek, İstanbul'da yiyecek mallarında yaşanan darlığın ve sıkıntının ortadan kalkmasında önemli rol oynamıştır. Ayrıca Kazzaz Artin, kendisinden önceki bankerlerin yaptığı gibi Avrupa'daki özel bankerlerden devlete, borç para bulunmasında önemli bir konuma sahiptir (Pamuk, 1999: 220).

Yabancı paralar karşısında Osmanlı parasının değerlendirilmesinde, Galata bankerlerinin faaliyetleri arasında yer almaktadır. Bu konuda Osmanlı Devleti, 1845'de Galata'nın meşhur bankerleri olan Baltacı ve Leon ile anlaşma yaparak İngiliz Lirası'nın sabit tutulmasını istemiştir. Osmanlı Devleti bu anlaşma karşılığında adı geçen bankerlere, iki milyon kuruş yardım yapmıştır. Söz konusu bankerler, İngiliz lirasının (110) kuruşta sabit tutulmasını sağlayarak önemli bir görevi yerine getirmişlerdir. Paris ve Londra borsalarında işlem olan poliçeler, sabitlenen bu fiyata göre işlem görmüşlerdir (Baban, 1940: 248).

Yükseliş döneminde sarraflar ve Galata Bankerleri, hazine açıklarının kapatılmasında, vergilerin toplanmasında, kısa vadelerle borç verme, madeni para tedavülü ve ihracı gibi faaliyetlerde, devlet yönetimine yardımcı olmuşlardır. Devletin görevlendirdiği mültezimlerin çoğu, devlete önceden peşin olarak ödemesi gereken iltizamlarda sarraflara müracaat ederlerdi. Mali işlerinin önemli bir kısmını bu şekilde sarraflar aracılığı ile yürütülmüştür. Bu nedenle, zaman içinde devlet bankası görevini icra etmişlerdir. Genel olarak, Galata ve Eminönü civarında faaliyet gösteren sarraflar, daha sonraki süreçte Galata bankerleri veya sarrafları olarak anılmaya başlamışlardır (İnalçık, 2009: 9).

İngiltere ile 1838'de yapılan Balta Limanı Ticaret Antlaşması gereğince yabancıların, ülkenin her yerinde serbest ticaret yapmalarına ortam hazırlanmıştır. Yerel gümrüklerin kaldırılması ve gümrük vergilerinin %3'e düşürülmesi büyük ekonomik zarar vermiştir. Dış ticaret kaynaklı bu zararı önlemek amacıyla iç borçlanma yöntemine başvurulmuştur. İç borçlanmada ve dış ticaretin kredili alım satım faaliyetlerindeki gerekli nakdi işlemlerde de Galata bankerlerinin ön planda olduğu görülmektedir (Kazgan, 1995: 92). Hatta XIX. yüzyılda, Osmanlı hazinesine ait borç senetlerinin, Avrupa bankalarında ve borsalarında işlem görmesini sağlayarak, devlete ait yüksek faizli tahvillerinin borsalarda satışında görev almışlardır.

3.2. Sarraflığın Kazanımları ve Ticari Faaliyetleri

Tefecilere yaklaşımı ve tutumu İslami kurallar gereği olumsuz olmasına rağmen sarraflıkla uğraşanlara ise resmi veya yasal bir kurummuş gibi toleransta bulunulmuştur (Arkan, 1998: 19). Devletin bir zat kendisi sarraflarla para-alış verişinde bulunmuştur. İç piyasa da ticaretin canlanması için sarraflara göz yummuştur. Sarraflara aynı zamanda resmi belgeler vererek, vergi toplayıcısı mültezimlere kefil olmaları sağlanmıştır. Bu iki uygulama, toplumun sarrafları meşru bir ticari kurum olarak algılamasına neden olmuştur.

XVIII. yüzyılın başlarında Kıbrıs'a gelen Hollandalı seyyah Jan Heymen, Kıbrıs'ı gezerken bazı olaylara tanıklık etmiştir. Reayanın borç almak için İngiliz konsolosuna müracaat ettiğini, bundan dolayı konsolosun isminin, adanın her yerinde bilindiğini aktarmaktadır. Seyyah Haymen'in notlarında, "adanın en güzel evinin konsolosa ait olduğu, borç para verirken talep ettiği en düşük faiz oranının, %20 olduğu, genelde ise % 30 civarında olan büyük miktarlar talep ederek, büyük karlar elde ettiğini" anlatmaktadır. Bu dönemde, Osmanlı ekonomik piyasasında genel olarak faiz oranının, %10, özel mallarda ise %15 faiz uygulandığı

bilinmektedir (Sahillioğlu, 1967: 40). Heyman konsolosun, borcunu ödeyemeyen reayadan, bazen alacak karşılığında pamuk, mısır, ipek gibi adada yetişen mahsulleri piyasa değerinin çok altında aldığını ve bu sayede çok yüksek kar elde ettiğini anlatmaktadır (Luke, 1989: 91).

11 Mayıs 1786 tarihinde I. Abdülhamit'in Reisü'l küttâbı Seyyid Feyzullah Efendi'nin elçilere ve tercümanlara ilettiği bildirgede, “*Elçi ve Konsolosların sorumsuzca sarraflık, kuyumculuk ve diğer ticari işlerle iştigal eden Ermeni, Rum ve Yahudilere berat elde etmeye tevessül etmemeleri*” tembihlenmiştir (Bağış, 1998: 39-40). Bu gelişme üzerine elçi ve konsoloslar ellerinde bulunan sermayeyi değerlendirmek amacıyla ortaklıklar kurmuş, bunun için en uygun faaliyet alanı olarak da sarraflık ve bankerliği seçerek, ticarete atılmışlardır.

3.3. Osmanlının Para Piyasalarında Gayri Müslimlerin Etkileri

Osmanlı ekonomisinde yer alan sermaye hareketliliği açısından en önemli grubun başında sarraflar ve bankerler gelmektedir. Sarraf kavramı, Osmanlı kaynaklarında, XV. yüzyıldan itibaren görülmektedir. Dikkati çeken husus ise hemen hemen hepsinin gayri Müslim (Ermeni, Rum, Yahudi) olmasıdır. Sarrafların gayri Müslim olmalarının sebebi büyük ihtimalle İslam dini ile alakalı olmalıdır. İslam Dini'ne göre faizle para vermek veya para almak haram olduğundan, Müslümanların bu mesleğe iltifat etmedikleri anlaşılmaktadır. Ülkede faaliyette olan sarraf ve bankerler, XX. Yüzyılın başından itibaren şirketleşme sürecine girmişlerdir. Bunlardan birisi 24 Haziran 1911 yılında kurulmuştur. İlk adı “Dersaadet Şirket-i Ticariyye-i Osmaniye”, sonradan adı Osmanlı Ticaret Şirketi Bankası olmuştur. Şirket Ermeniler tarafından kurulmuştur. Bankanın merkezi İstanbul olup, kurucuları Artin Arslanyan (tüccar), Mıgırdıç Manukyan (banker) ve Garabet Tahtaburunyan (banker) adlı kişilerden oluşmaktaydı. Bankanın toplam sermayesi, 100.000 Osmanlı lirası olup, bunun 25.000 lirası nakit olarak bankaya konmuştur. Bankanın, 1917'de nakit sermayesinin 100.000 Osmanlı lirasını aştığı görülmektedir (Ökçün 1975: 410-415).

Osmanlı ülkesinde sanayi ve ticaretinde etnik grupların, 1912'deki durumu ve etkinliği genel olarak şöyle idi. Türklerin mesleklerdeki ve sanayideki payı %12, Ermenilerin %23, Rumların ise %43 olduğu görülmektedir. Diğer gayri Müslim unsurların payı ise %22 olarak tespit edilmiştir. İstanbul'da özel banka sayısı, 40 olmasına rağmen, 1912'de bunlardan hiç biri Müslüman Türklere ait değildir. Bankaların, 12'si Ermenilerin, 12'si Rumların, 8'i Yahudilerin, 5'i Levantenlerin veya Avrupalıların. Yine İstanbul'un Avrupa yakasında, bankacılık yapan 31 Gayri Müslim bulunmaktaydı. Bunların 22'si Rum, 3'ü Ermeni, 3'ü Levanten ve 3'ü de Yahudi asıllı idi. Aynı dönemde, 90 Gayri Müslim bankacı Anadolu yakasında faaliyette bulunmakta olup bunların 40'ı Rum, 27'si Ermeni, 6'sı Levantenlerden iken Sadece 2'si Türk'tür. 1913 ve 1915 yıllarında sanayi istatistikî, sanayi sayım sonuçları adıyla, 1917 yılında yayınlanmış ve yukarıda bahsi geçen veriler doğrulanmaktadır. Bu durum, bütün Osmanlı ülkesi için geçerli olup, İzmir, Manisa, Karamürsel, Bandırma, Bursa, Uşak ve Anadolu'nun diğer illerindeki durum İstanbul'dan farklı değildir (Gündüz, 1971: 1-222).

4. Sarrafların Rus Rublesiyle Kanunsuz Faaliyetleri

Rus-Ermeni ilişkilerinden dolayı Ermeni çeteler, Osmanlı sınırına çok rahat geçmekteydiler. Rublenin onlar tarafından piyasaya sokulduğu tahmin edilmektedir. Osmanlı-Rus ilişkilerinin savaş döneminde olması ve Ermenilerin, Osmanlı içinde huzursuzluklarını devam ettirip, çarlık Rusya'sı akabinde de Bolşeviklere yanaşması bunun kanıtı olmalıdır.

Ayrıca Osmanlı para piyasalarında banker ve sarrafların çoğunluğu olmasa bile önemli bir kısmının Ermenilerden olması bu varsayımı destekler niteliktedir. (BOA. DM. E. UM. 41/85-2).

Kanunen bir kişi en fazla 50.000 ruble yani 10.000 akçe İstanbul'a getirmesine müsaade verilmiştir. Rus bankası bu kanunu tanımayarak bir kişinin 100.000 akçe yani 50.000 ruble ile işlem yapmasına müsaade etmiştir. Bu sadece Osmanlı para ekonomisini rahatsız etmemektedir. İstanbul'daki İngiliz işgal Generali Foller, bu konunun dikkate alınmasını isteyerek, Rublenin Rusyada karşılığının olmadığını belirtmektedir. Aynı zamanda ruble ile işlem yapanların paralarına el konulup sınır dışı edilmesini istemiştir (BOA. DH.E.UM. 41/85 -14).

Sarrafların yaptıkları kanunsuz işler Osmanlı Devleti tarafından takip edilmekte olduğundan, konu ile ilgili çok sayıda şikâyet veya ihbar, Maliye ve Ticaret Nezaretine gönderilmiştir. Bunun dışında sokaklarda ve iş yerlerinde yapılan parasal işlemleri kontrol etmekle yükümlü belediyeye görevlilerine birçok şikâyetlerde bulunulmuştur. Altıncı Daire-i Belediye Riyasetine yazılmış bir belgede; sarraf kethüdasının izni alınmadan, Beyoğlu ve Galata civarında, seyyar sarrafların türediği bilinmektedir. Bu sarrafların belirli bir sabit yerinin olmaması nedeniyle hukuksal yaptırımlarda birçok sıkıntılar yaşanmıştır. Berât ile iş yapan sarrafların döviz piyasasında ekonomik zararlar verici işlemlerde buldukları ve kontrol edilemedikleri için de para piyasasında alım-satım fiyatlarını bozdukları şikâyetleri yapılmıştır. Bunlarla ilgili çalışma yürüten belediye görevlileri yakaladıkları bu gibi kişilerin üzerlerindeki paraya el koymuşlardır. Bu işlerle uğraşan ve ayaklı sarraf olarak tanınan kişiler sarraf olmadıklarını arzuhalci olduklarını iddia ederek kendilerini savunmaya çalışmışlardır. Ancak yapılan incelemelerde, bunların gizli ve kanunsuz bir şekilde sarraflık yaptıkları tespit edilmiştir. Bu sebeple oluşan yolsuzlukların giderilmesi bundan sonraki olayların önlenmesi istendiği gibi bu kişiler hakkında yasal sürecin başlatıldığı arşiv belgelerinde görülmektedir (BOA. A.MKT NZD. 356/66 1277.2.19).

Ayaklı veya köşe sarrafları olarak adlandırılan seyyar dövizcilerden, dükkânsız çalışmada bulunan altmış kişi tespit edilmiş ve gelen şikâyetler üzerine bunların sayısının yüz elli kişi olduğu tahmin edilmekteydi. Bunların sarraflıkla alakası olmayan çeşitli dükkânlarda ve sokaklarda piyasadaki altınları, geçerliliği olmayan Rus rublesi ile değiştirdikleri, bir nevi kaçak yollardan dövizcilik yaptıkları tespit edilmiştir. Bundan dolayı berâtlı sarraflık yapan esnaf haricinde, hepsinin dükkânlarının kapatılması, ayak sarraflarının bir seferliğe mahsus hapis cezasının affedilmesi ama mallarının alınması kararı verilmiştir (BOA. A.MHM 332/51, 1272.Ca 10). Birtakım benzer arşiv belgelerinde söz konusu kimselerin çeşitli yol ve yöntemlerle geçerliliği olmayan ruble ile piyasadan Osmanlı altını toplandığı görülmüştür (BOA. DH.E.UM. 41/85-5).

Dâhiliye Nazırı Mehmet Ali Beyefendi'den polis teşkilat müdürü Celil Bey'e gönderilen tezkirede gerekli uyarılar yapılmıştır. Para piyasalarında geçerliliği olmayan ruble ile yapılan işlemlerde, bir Osmanlı altını dört Rus rublesine değiştirilmektedir. 12 Mart 1919'da Galata Borsası'nda, Rus rublesinin artık geçerliliğinin bulunmadığı bildirilmektedir. Bu nedenle rublenin işlemde tutulmasının Osmanlı iktisadi yapısına zarar verdiği, toplumsal ve hukuksal huzursuzluğa sebep olduğu belirtilmiştir. Ruble ile ticari faaliyette bulunanlar ve para piyasalarında işlem yapanlar hakkında yasal işlemler yapıldığı görülür. Bundan dolayı Rus rublesi ile işlem yapan köşe sarrafları ile borsa yetkilileri, gazetelere verilen ilanlar gereğince bir daha af edilmeyeceği uyarıları yapılmıştır. Devletin memurlarının bu konuda dikkatli olunmaları istenmiştir. Her kim rubleyle işlem yapmak isterse, bu kişileri polis müdürlüğüne

bildirmeleri istenmiştir (BOA. DH.E.UM. 41/85-6). Hatta bu konuda işi sıkı tutan devlet yetkilileri, sivil polisler aracılığı ile borsa ve Galata çevresinde gizli çalışmalar yürütmüşlerdir.

Bu husustaki bir başka belgede ise sarrafların alım-satım yaptığı tahvil ve hisse senetlerinin parasal karşılığının olup olmadığı konusunda mahkemece ispatlanması istenmiştir. Konu hakkında Maliye Nezareti, karşılığı olmayan Rus rublesiyle değiştirilen tahvil ve hisse senetlerinin Galata borsasında işlem görüp görmediğinin analizini yapmıştır. Borsaya bağlı olduğu, tahvil ve hisse senetlerini, buna göre tasnif ve incelemeleri yapılmıştır. Bu yüzden vadesi gelen ve 6 aylık belge sahiplerinin alacaklarının dondurulduğu, gerekli görülenlerin faizleri ile birlikte, yapılacak araştırma sonucunda ödeneceği taahhüt edilmiştir (BOA. A. AMD. 93/73-21).

Osmanlı para piyasasının kalbi olan Galata Borsası'nda Rus rublesinin hiçbir değer taşımadığını belirten telgraf, Hariciye nazırlığına aittir. 12 Mart tarihli bu telgraf Bab-ı Aliye ifa ettikleri anlaşılmaktadır. Bu tarihten sonra rublenin değersiz kılındığı, telgrafta açıkça belirtilmektedir (BOA. DH. E. UM. 41/85-4). Rusya'da Bolşeviklerin çıkarmış olduğu ruble ile Osmanlı para piyasasından sarraflar aracılığı ile altın toplanıp Rusya'ya ihraç edilmekte olduğu bildirilmiştir. Bu rublelerin değersiz olduğu halde ısrarla para piyasalarında kullanmaya devam edenler hakkında kanunlar gereğince, yasalara uymadıklarından dolayı cezalandırıldıkları anlaşılmaktadır. Ceza alanlar her kim olursa olsun Maliye Nezareti tarafından isimleri ilan edileceği, ilanın bir suretinin ticari ilişki kurdukları kişi ve yakınlarına verileceği uyarısında bulunmuştur (BOA. DH. E. UM. 41/85 -5).

Rus rublesiyle dolandırıcılık yapan sarrafları gazeteler vasıtasıyla deşifre edileceği bildirilerek, Rus rublesi alım-satım yapanların yakalanmaları polis müdürlüklerinden istenmiştir (BOA. DH. E. UM. 41/85-5. 18 Mart 1335). Dâhiliye Nazırı Mehmet Ali Beyefendi'den, Maliye Nazırı Tevfik Bey'e gönderilen cevapta; rublenin kesin men edildiği, borsadaki görevli zaptiye memurlarının işlem sırasında veya borsa haricinde gerçekleştirilen alım ve satımlara mani olmaları istenmiştir. Üzerinde ruble bulduranları polis teşkilatlarına bildirilerek, bu sarrafların adliyeye sevk edildikleri anlaşılmaktadır (BOA. DH. E. UM. 41/85-7). Emniyet Müdürü Hüsamettin Bey'e ve Matbuat Evrak Müdürü Ercüment Bey'e gönderilen evrakta, ruble ile para piyasasında yapılmak istenen her türlü muamele için uyarıldığı ve gerekli önlemleri almaları istenmiştir (BOA. DH. E. UM. 41/85-8).

Matbuat-ı Umumiye Müdürü Ercüment Bey'e, Emniyet Müdürü Hüsamettin Bey tarafından, 12 Nisan 1335 tarihinde cevap verilmiştir. Rus rublesi meselesinde lazım gelen tedbirlerin alındığını, çalışan memurların üstleri tarafından uyarıldığı, bildirilmiştir (BOA. DH. E. UM. 41/85-9). Emniyet Müdürlüğü Asayiş Şubesi'nin konu hakkında çalışmaları, Dâhiliye Nezaretine cevaben rapor halinde yazılmıştır. Emniyet müdürlüğünün aldığı tedbirler üzerine, üç sivil memur görevlendirerek, Galata da Havyar Hanı'nda ruble üzerine muamele yapan Faik ve Ali Osman efendiler, isminde iki şahsa suçüstü yaptıkları anlaşılmaktadır. Ele geçen rubleler ve şahıslar adliyeye sevk edilmişlerdir. Havyar Hanı'nda yaşanan bu olayın geçersiz ruble ile işlem yapan diğer kişilere örnek teşkil ederek ruble ile işlem yapılmasının önüne geçilmeye çalışıldığı görülmektedir. Fakat han dışında seyyar olarak bazı menfaatperestlerin bu gibi faaliyetlerine devam ettikleri anlaşılmaktadır. Seyyar olarak, Rus rublesi ile işlem yapanların takibi sonucunda rublenin Osmanlı ülkesindeki ana kaynağının Büyükada ve Heybeliada'da iskân ettirilen Rus mülteciler olduğu tespit edilmiştir. Bu adalara düzenlenen bir operasyon sonucunda rubleyi satan mültecilerle, rubleyi alan ermeni sarraflar yakalanmıştır. Yakalanan

sarraflar ifadelerinde mülteciler tarafından rubleleri temin ettiklerini itiraf etmişlerdir. Söz konusu bu kişiler hakkında yasal işlemler yapıldığı arşiv belgelerinde görülmektedir (BOA. DH. E. UM. 41/85-10).

Bütün uyarı ve ikazlara rağmen ruble ile yapılan alım-satım işlemlerin devam ettiği tespit edilmiştir. Bu işlemlerde bazı devlet görevlilerinin de suiistimali olduğu belgelerden anlaşılmaktadır. 20 Nisan 1335 tarihli belgede, Dâhiliye Nezareti belediye ve polis müdürlüğünü tekrar uyararak, Galata'da faaliyette olan Rus bankasının, rublenin tedavülünün gerçekleştirdiği istihbaratını bildirmektedir (BOA. DH.E.UM. 41/85 -11). Bu belgelere göre alınan bunca önleme rağmen para piyasalarında rublenin işlemsel faaliyetleri aylarca devam etmiştir.

Osmanlı Devleti'nde sarrafların ekonomik güç ve ilişkilerinden dolayı ayrıcalıklı statüde olduğu bilinmektedir. Bu ayrıcalıklar sayesinde daha çok kazanma hırsına sevk etmiş ve kanunsuz işlere de tevessül etmişlerdir. Kanunlara aykırı olarak yaptıkları döviz işlemlerinden dolayı ceza almışlardır. Sarrafların yaptığı kanunsuz işlemler ortaya çıkarıldığında af edilmek hususunda mahkemelere müracaat etmişlerdir. Bu gibi hukuka aykırı işlemlere bulaşan sarrafların, affedilmesi uygun görülmemiştir. Sahte Rus rublesiyle zarara uğrayan Osmanlı vatandaşları, zararlarının icra ile ödenmesinin mümkün olmayacağı anlaşılmıştır. Bu nedenle kanunsuz işlemlere bulaşan ve vatandaşlarının zararına sebep olan sarraflar, bankerler ile berathlı Avrupalı veya Hayriye tüccarlarının imtiyazları var ise feshedilmesi yoluna gidilmiştir. Piyasada yaptıkları tespit edilen her türlü zararın mahkemelerce belirlenip, o miktarda mal varlığına icra yoluyla el konulması uygun görülmüştür. Bu zararların karşılanamadığı durumlarda ise ticari ilişkilerde bulunduğu Avrupalı dış ortakları varsa, sarrafların ticari alacaklarını icra yolu ile temin edilmesi istenmiştir (BOA. MKT. MHM. 403/94 1284. Z.8).

5. Sonuç

Stalin'in Rusya'da devlet başkanı olduğu dönemde, Türklere, Ruslaştırmak, dil-alfabe, din gibi birçok baskılar yapılmıştır. Bu bölgelerin halkı bilerek yoksullaştırılmış, iktisadi yönden zayıflatılmıştır. Bolşevik Yönetimi, çarlık döneminde yapılmış olan çeşitli gizli anlaşmaları ve baskıları daha sonraları basın yoluyla açıklamışlardır. İhtilal sürecinde Rusya'da yaşayan Türkler ve Müslümanların tek sorunu Bolşeviklerin baskıları değildir. Ermeniler ile Türkler arasında yaşanan krizlerde Türklere karşı maddi ve manevi zarar verici eylemlerde bulunmalarıydı. Ermeniler, Doğu Anadolu ve Kafkaslarda kuvvetli bir yapıya sahip olmuşlardır.

Rusya Çarlığında yüzyıllardır biriken sosyo-ekonomik sorunlar toplumsal huzursuzluklara sebep olmaktaydı. Bu huzursuzluk Ekim 1917'de bir halk ayaklanmasına dönüşmüştür. Bolşevik Devrimi olarak adlandırılan bu ayaklanma neticesinde Çarlık rejimi yıkılmıştır. Halk Sovyetleri denilen yapılar Rusya'da idareyi ele almışlardır. Bolşevik Devrimi ile Çarlık Rusya döneminde bastırılan ve piyasada dolaşımda olan milyonlarca kâğıt banknotlar geçersiz olmuştur. Bolşevik Devrimi sonucu dünya para piyasalarında geçerliliği olmayan Rus Rublesi, Osmanlı para piyasasında gayri resmi şekilde alınıp-satılmaktaydı. Rublenin sarraflar tarafından para piyasasına sürülmesi, bahsi geçen yıllarda Osmanlı Devleti'nde had safhada olan ekonomik bunalımın daha da artmasına neden olmuştur. Rus Rublesi karşılığında, piyasadın toplanan yüklü miktarda altın, sarraf ve bankerler tarafından gizlice yurt dışına çıkarılmıştır. Bahsi geçen dönemde sarrafların büyük bir kısmının Ermenilerden oluştuğu bilinmektedir.

Çalışmaya konu olan dönemde Ermenilerin, Osmanlı-Rus sınır bölgelerini çok iyi tanıdıklarından hatta aynı coğrafyada bağımsız bir Ermenistan kurmak amacıyla silahlı çeteler ve siyasi faaliyetlerde buldukları görülmektedir. Bağımsız Ermenistan'ı kurmayı amaçlayan ve Osmanlı-Rus sınırında yerleşmiş olan Ermeni çeteler, istedikleri zaman Rus topraklarına veya Osmanlı topraklarına geçiş yapabilmektedirler. Bu çetelerin parasal işlerini de sarraflar aracılığı ile gerçekleştirdikleri görülmüştür.

Osmanlı Maliye Nezareti, Rusya'da muhtelif hükümetler zamanında piyasaya sürülen ve Bolşevik Devrimi ile birlikte geçerliliği olmayan rublelerin, ekonomiye zarar vermek amacıyla Osmanlı ülkesine gönderilmiş olduğunu savunmuştur. Devletin para piyasasının bilinçli olarak olumsuz etkilemeye yönelik yapılan bir hareket olduğu kanaatindedir. Bolşevikler yönetimi ele geçirdikten sonra çok miktarda ruble dağıtarak komşu ülke ekonomilerini zayıflatmayı hedeflemişlerdir.

Sarrafların çoğunluğu Galata, Eminönü ve İstanbul'un diğer semtleri, asıl mesleki faaliyet yaptıkları yerlerdir. Fakat Ege, Kıbrıs, Anadolu vb. gibi birçok bölgelerde, birçok merkezlerde yaygın olarak sarraflık mesleği yapılmaktadır. Arşiv belgelerinde, sarrafların ek olarak yaptığı ticaret nedeniyle çok sayı da dava konusuna rastlanmaktadır. Ticari davaların büyük çoğunluğunun konusunu, sarrafların yüksek faiz almaları sebebiyle çıkan hukuksal anlaşmazlıklar olduğu görülmüştür. İstanbul, dünya ticaretinde çok önemli uluslararası ticari yapıya sahiptir. Ağırlıklı olarak İstanbul'daki bulunmalarının sebebi budur. Sarraflar, İstanbul'un kredi ilişkilerinde, yabancılarla yaptıkları ortaklıklar ve Müslüman esnaf için ise her an kredi bulabileceği banka kurumu gibi faaliyetlerde bulduklarını görüyoruz. Bu durumu Osmanlı yöneticileri tarafından gerekli devlet teşvikleri ile desteklenmişlerdir.

XIX. Yüzyılda Galata bankerlerinden sağlanan fonlarla iç borçlanmalar belirli amaçlar için kullanmıştır. Sarraflar, Osmanlı'nın her döneminde nakit sıkıntısına çözüm olacak bir tedavül aracı ve hazinenin açıklarını finanse edecek önemli bir iç borçlanma aracı olarak görülmüştür. Osmanlı iç borçlanma faaliyetleri yeterli olmayınca kamu açıklarını kapatabilmek için dış borçlanma yoluyla kaynak bulmaya çalışılmışsa da bu durum Osmanlı ekonomisinin çöküşüne hız katmıştır. Kamu açıklarının nedeni, uzun zaman süren savaşlar, askeri harcamalar ve aşırı toprak kayıpları olduğu anlaşılmaktadır. Savaşların uzun sürmesinden dolayı bütçe açıkları çoğalmıştır. XIX. yüzyıla kadar dış borçlanmadan kaçan Osmanlı Devleti (faiz ve saygınlık kaybı nedeniyle) sarraflara yönelerek, ekonomik sorunlarına çözüm yolu aramıştır. Fakat Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde bu uygulamalar istenen sonucu vermediği gibi var olan iktisadi ve mali sorunları daha da arttırarak yeni bir dizi sorunları beraberinde getirmiştir.

KAYNAKLAR

6.1. Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Emniyeti Umumiye, 5. Şube, 84/57.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Hariciye Nezareti Siyasi, 2295/3.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), A.AMD. 93/73, 1277, B. 21.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), A.MHM .332/51, 1272, Ca 10.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), A.MKT. NZD. 356/66, 1277, 2, 19.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), DH.E.UM. 41/85, 131338, N.30, (25 Sayfa), s. 2, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 14, 21.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), MKT. MHM. 403/94, 1284, Z., 8.

6.2. Süreli Yayınlar ve Gazeteler

"Kafkasya Hükümeti", 1918, Tanin, 25 Şubat 1918, s. 1.

13 Eylül 1917, "Rus Müslümanlarının Esirlerimize Muaveneti", Türk Yurdu, C,13, S,2-27.

"Lenin Hükümetinin Müslümanlara Beyannamesi", (1918), Vakıf, 2 Ocak 1918, s. 1.

"Rusya'da Müslümanların Felaketi", (1918), Vakıf, 6 Temmuz 1918, s. 1.

6.3. Kitap ve Makaleler

AKYOL, Taha, (1976), "Sovyet Rus Stratejisi ve Türkiye", Cilt: I, İstanbul, Ötügen Yayınevi.

ARTAN Tülay, (1998), "18. Yüzyıl Kadı Sicilleri Işığında Eyüp'te Sosyal Yaşam", İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

BABAN Şükrü, (1940), "Tanzimat ve Para, Tanzimat I", İstanbul: Maarif Matbaası, s. 233-262.

BAĞIŞ Ali İhsan, (1998) "Osmanlı Ticaretinde Gayrimüslimler", (1750-1839), Ankara: Turhan Kitabevi.

BELİN, M., (1999), "Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Tarihi", Çeviren; Oğuz Ceylan, Ankara: Gündoğan Yayınları.

DABAĞÇYAN Levon, Panos, (2005), "Türkiye Ermenileri Tarihi", İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

DUMONT, Paul, (1998), "Türk Yurdu Dergisi ve Rusya Müslümanları", Türk Yurdu, C. 1, S. 1, Ankara: Tutubay Yayınları.

İNALCIK Halil, (1969), "Capital Formation in the Otoman Empire, Journal of Economic History", Vol: 29, No: 1; (2009), Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1300-1600, Cilt: I, Çeviren Halil Berktaş, İstanbul: Eren yayıncılık.

KARABULUT Umut, (2013) "1917 Ekim Devriminden Mondros Ateşkes Antlaşmasına Türk Ocaklarının Rusya Türklerine Bakışı", Selçuk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmalar Dergisi, s.165-195

KAZGAN Haydar, (2005), "Galata Bankerleri", Cilt: I, Ankara: Orion Yayınevi.; (1995), "Osmanlı Avrupa Finans Kapital", İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

PAMUKÇİYAN Kevork, (2003), "Biyografileriyle Ermeniler", İstanbul: Aras Yayıncılık.

KOCABAŞOĞLU Uygur, (1994), "Bolşevik İhtilali ve Osmanlılar", Ankara: Kebikeç Yayınları.

KURAT, AKDES, Nimet, (1990), "Türkiye ve Rusya", Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları; (1999), "Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar", Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

MANTRAN Robert, (1996), "Histoire D' Istanbul, Librairie Artheme", CSOE., Cilt:1, Fayard.

LUKE Sır Harry, (1989), "Cyprus Under the Turks 1571-1878", İngiltere: Nicosia.

- ÖKÇÜN A. Gündüz, (1975), "1909-1930 yılları arasında Anonim Şirket olarak kurulan Bankalar" Türkiye İktisat Tarihi Seminerleri Metinler/Tartışmalar, (8/10 Haziran 1973), Çeviren: Osman Okyar, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara, s.410-415; (1971), "Osmanlı Sanayi, 1913-1915 Yılları Sanayi İstatistiki", 2. Baskı, I-XIV, Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- ÖZÇELİK, Selahattin, (2000), "Osmanlı Gözüyle Bolşevik Devrimi Hakkında Bir Rapor", XII. Ankara: Türk Tarih Kongresi Ayırbaşım.
- PANZAC Daniel, (1992), "International and Domestic Maritime Trade in the Otoman Empire during the 18 th Century", Int. J. Middle East Stud., Cambridge University, Printed the United States of America.
- PAMUK, Şevket (1997). "100 Soruda Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914", İstanbul: Gerçek Yayınevi; (1999), "Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi", İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- SAHİLLİOĞLU Halil, (1967), "Osmanlılarda Narh Düşüncesi" Belgelerle Türk Tarih Dergisi, Cilt: I., İstanbul: Mentş Matbası.
- SARAY Mehmet, (1998), "Türk-Rus Münasebetlerinin Bir Analizi", İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- TOGAN Ahmet Zeki Velidi, (1970), "Türklüğün Mukadderatı Üzerine", İstanbul: Kayı Yayınları.
- YALÇIN Aydın, (1979), "Türkiye İktisat Tarihi Osmanlı İktisadında Büyüme ve Gerileme Süreci", Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- YERASİMOS Stefanos, (1979), "Türk-Sovyet İlişkileri Ekim Devrimi'nden Milli Mücadeleye", İstanbul: Gözlem Yayıncılık.
- ZENKOVSKY, Serge, A., (2000), "Rusya'da Türkçülük ve İslam", Çeviren: Ali Nejat Ongun, Ankara: Günce Yayınları; (1990), "Rusya'da Pantürkizm ve Müslümanlık", Çeviren: İzzet Kantemir, İstanbul: Üçdal Neşriyat Yayınları.